

dr. sc. Željko Karaula
suradnik Zavoda HAZU u Bjelovaru
Banovine hrvatske 26b, Bjelovar
historik2000@gmail.com

 OPEN ACCESS

 Check for updates

Primljeno/Received: 13. 3. 2025.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 4.2025.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: 10.47325/zj.8.10.9

UDK 94(497.5Daruvar)

KRIŽARSKA GERILA U DARUVARSKOM KRAJU POSILIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA

Sažetak; Krajem Drugog svjetskog rata dio poraženih vojnika Oružanih snaga NDH, uglavnom ustaške vojnice, i suradnika ustaškog režima, nastavio je s gerilskom borbom protiv komunističkih vlasti. Ove odmetnute vojne jedinice prozvale su se križarima, a nekoliko takvih grupa djelovalo je i na daruvarskom području. Ovaj rad će s toga opisati na koji način su se odmetnuti pojedinci odlučili suprostaviti novim komunističkim vlastima i dati pregled najaktivnijih križarskih skupina u tom kraju. Osim toga biti će kratko prikazani i drugi načini suprostavljanja novom poretku.

Ključne riječi: križari, gerila, OZN-a, KNOJ, Daruvar, daruvarski kraj

1. Uvod

Završetkom Drugog svjetskog rata neki pripadnici oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (NDH) koji se nisu mogli pomiriti sa porazom ili su se bojali komunističke odmazde zbog vlastitih nedjela i zločina koje su počinili tijekom rata, odmetnuli su se u šume da „izbjegniju kaznu” stvarajući gerilske skupine (ustaška gerila) koje su svojim napadima i akcijama remetile uspostavu novih komunističkih vlasti. Uglavnom su se kretali izvan većih naselja, skrivajući se po šumama i brdima, ovi gerilci (kojima je cilj bila borba protiv komunističkih vlasti radi obnove NDH) prozvali su se „križarima”. Konkretnije, prema Radeliću, uzroci stvaranja križarskog pokreta bili su dvostruki: „Prvo: borba protiv komunističke vlasti i Jugoslavije, koju su doživljavali kao ponovnu okupaciju od Srbije, Srba i „hrvatskih izdajica”, kako

su nazivali hrvatske partizane, te težnja za obnovom NDH. Nacionalnooslobodilački motivi i pobuna protiv vladajućeg režima, dakle protukomunizam, protujugoslavenstvo i samostalna država Hrvatska bili su temeljni razlozi borbe križara. Drugo: strah od komunističke represije motivirane osvetom nad ustašama zbog njihovih postupaka u NDH, zbog koje su mnogi članovi ustaškog pokreta, ustaške vojnice, ali i pripadnici OS NDH općenito, odbijali predaju i osnivali gerilske skupine u borbi za svoj goli život. Dakle, velikim dijelom njihova je borba bila posljedica straha pred kaznama koje su imale zakonsko pokriće, ali nerijetko su poprimale i izvanzakonske oblike odmazde. Borba za opstanak i goli život u suočavanju s drastičnim postupcima pobjednika mnoge je natjerala da se ne samo sakrivaju pred zakonom ili osvetom, nego da se priključe oružanom otporu.”⁵⁶³

Križari u Hrvatskoj bili su mahom vojnici, dočasnici i časnici poraženih Oružanih snaga NDH, većinom ustaše, a mnogo manje domobrani ili Hrvati pripadnici legionarskih njemačkih jedinica, ali i članovi ustaškog pokreta izvan vojnih postrojbi. Križari nisu bili vjerski pokret. Vjera im je bila samo vanjsko obilježje kojom su pozivali na borbu protiv „bezbožnih” komunista. Izjednačavajući vjeru s nacijom isticali su svoje hrvatstvo.⁵⁶⁴

Ustaško vodstvo u inozemstvu primajući vijesti iz zemlje poslije rata o određenom otporu novim vlastima, gajilo je nade da križari mogu biti temelj za pokretanje novog gerilskog rata u Hrvatskoj ujedinjenjem antikomunističke gerile u zemlji, u ustanku protiv nove vlasti, koji bi uz pretpostavku sukoba zapadnih sila i SSSR-a, ustašama omogućio ponovni dolazak na vlast. Međutim, njihova organizacija prebacivanja preko jugoslavenske granice ustaških emigranata, među njima i potencijalnih vođa te gerile poput Božidara Kavrana ili Ljube Miloša (*Operacija Deseti travanj*), uz suglasnost Ante Pavelića, osujećena je od strane jugoslavenske obavještajne službe.⁵⁶⁵

Križarske grupe nakon Drugog svjetskog rata bile su prilično aktivne i na širem daruvarskom području. Ova tema je u lokalnoj daruvarskoj historiografiji slabo istražena te će se stoga ovim radom popuniti određena praznina po tom pitanju. Rad će prvenstveno pokušat dati prikaz događanja o djelovanju daruvarskih križara (i drugih odmetnika) u razdoblju od svršetka Drugog svjetskog rata, 1945. godine, do razbijanja glavnine daruvarskih križarskih grupacija te njihovih jataka, odnosno do kraja križarskog djelovanja u daruvarskom kraju, s time da će se ponegdje dati i širi politički kontekst društvene i političke situacije u gradu

---

⁵⁶³ Z. Radelić, *Križari: gerila u Hrvatskoj*, <https://www.croris.hr/crosbi/publikacija/knjiga/8471> (1. V. 2025.). Vidi i: Zdenko RADELIĆ, *Križari: ustaška gerila 1945.-1950. – problemi istraživanja*, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol 32, br. 1., 2000, 5-28.

⁵⁶⁴ Glavni pozdrav križara glasio je: „Za Hrvatsku i Krista – protiv komunista.“

⁵⁶⁵ Mate Nikola TOKIĆ, *Croatian Radical Separatism and Diaspora Terrorism During the Cold War*, Purdue University Press, 2020, 23-24, Goran VUKOVIĆ, *Operacija Gvardijan*, Mladost, Zagreb, 1958.

Daruvaru i njegovoj okolici u to vrijeme. Znanstvena knjiga o križarima u Hrvatskoj autora Zdenka Radelića je prvi relevantni znanstveni prikaz te problematike, a on se spominje i djelovanje križara u daruvarskom kraju.⁵⁶⁶ Druga knjiga koja daje tek skicu iste problematike, ali je treba spomenuti, je sinteza povijesti grada Daruvara i daruvarskog kraja, gdje se križarska djelovanja nisu mogla izbjeći.⁵⁶⁷

Prema Radeliću u tadašnjoj Narodnoj Republici Hrvatskoj je nakon rata postojalo više od 200 grupa križara. Te su grupacije uglavnom bile nepovezane i nisu imale neko vrhovno vodstvo. Križarske grupe prosječno su imale 5 –10 pripadnika, a veće skupine od toga bile su iznimka. U razdoblju od 1945. do 1950. godine u Hrvatskoj je djelovalo između 3.500 i 4.000 ustaških gerilaca, a taj broj je uključivao križare, bunkeraše (one koji su se pojedinačno skrivali) i njihove jatake te malobrojne četnike. U ljeto 1945., nakon potpune raspršenosti, križari su počeli sređivati svoje redove, međusobno se povezivati i organizirati uporišta. Križarska taktika uključivala je ubojstva jugoslavenskih komunističkih dužnosnika, članova Komunističke partije i jugoslavenskih vojnika; razoružavanje jugoslavenskih vojnika i policije; pljačku pristaša komunističke vlade, napadi na kolektive i zadruge, uništavanje državne imovine i ometanje prometa.⁵⁶⁸

2. Počeci djelovanja križara u daruvarskom kraju 1945. godine

Na daruvarskom području vrlo brzo nakon završetka rata zabilježene su različite križarske grupe u stvaranju (i poneke četničke skupine). Njihova pojava i ustrojavanje nastajala je neorganizirano i spontano. Osim organa milicije (policije) važnu ulogu u hvatanju križara imale su jedinice OZN-e (Odjeljenje za zaštitu naroda). Još tijekom sredine 1944. odlukom Glavnog Štaba NOV Hrvatske u lipnju 1944. osnovana je 2. brigada OZN-e za Slavoniju koju je činilo četiri bataljuna. Prvi bataljun, snage 130 pripadnike OZN-e, bio je nadležan za daruvarsko područje, ali obuhvaćao je i područje Pakraca, Novske te Nove i Stare Gradiške do rijeke Save.⁵⁶⁹ Prva izvješća novih komunističkih vlasti govore da se križarski pokret na ovom

⁵⁶⁶ Zdenko RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 2002. Radelić je daruvarski kraj obradio u poglavlju pod naslovom “Križarske skupine bjelovarskog područja”.

⁵⁶⁷ Željko KARAUULA, Vjenceslav HEROUT, *Povijest Daruvara*, Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru – HAZU, Zagreb-Bjelovar-Daruvar, 2021, 267.

⁵⁶⁸ Detaljnije vidi već spomenutu knjigu: RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 2002., Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., 128–133.

⁵⁶⁹ DMITAR TASIĆ, *Korpus narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ) 1944-1953*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2021, 54-55.

području počinje javljati krajem rujna i početkom listopada 1945. godine. Tako se u izvješću OZN-e daruvarskog područja od 25. listopada do 3. studenog 1945. napominje da za sada na ovom području nema organiziranih „banditskih grupa”, iako je vidljivo da se neki pojedinci udružuju, skrivaju i „odmetavaju”. Primjećeno je da se bivši ustaški logornik Vlado Vidmar i natporučnik Bogumil Klečka kriju u „vinogradu kod Čuhnla kod Ščerbe”, ali svaku intervenciju OZN-e onemogućava načelnik II. Okružnog odjeljenja Filipović koji je „rekao da će to sam riješiti”. U istom izvješću OZN-e napominje se da se bivše ustaše skrivaju po Daruvaru na različitim lokacijama, neki čak i kod kuće u podrumima i slično, poput Jože Karmelije, bivšeg suradnika UNS-a. Policija je upala u njegovu kuću i izvršila premetačinu, ali je ispalo da je traženi otputovao za Pakrac ili Zagreb te da se tamo skriva. OZN-a Daruvar uputila je po tom pitanju OZN-i Zagreb potencijalna skrovišta u Zagrebu gdje bi se dotični mogao skrivati.⁵⁷⁰ OZN-a je također dobila dojavu u studenom 1945 da se „kod Valgonija” u gradu krije ustaša Josip Hostička iz Velikih Miletinaca, ali ta dojava nije bila provjerena.⁵⁷¹

No, osim skrivanja bilo je i incidenata. U općini Đulovac je stanoviti Milan Rus, po zanimanju kovač, izgleda pucao na patrolu 1. bataljona Krajiške brigade, da bi potom bio uhićen i priveden u starnicu kotarske milicije. U isto vrijeme dogodio se teški incident – za koji je OZN-a mislila da su u pitanju „banditi”, kada su u Velikim Bastajima ubijeni Stjepan Veg i Franjo Jaredić, da bi se na kraju ustanovilo da ih je u pijanstvu i duševnom rastrojstvu ubio Jovo Raduka, poručnik JA iz Velikih Bastaja.⁵⁷² Na dan izbora za Ustavotvornu skupštinu DFJ 11. studenog 1945. OZN-a i vojničke partole JA (Jugoslavenska armija) dobili su zadatak da patroliraju daruvarskim krajem u svrhu spriječavanja bilo kakvih incidenata, pri čemu su bile uspješne. Zabilježeno je samo da se oko tridesetak ljudi skupilo toga dana u daruvarskoj crkvi gdje je svećenik Homolka „grdio narod što u većem broju ne dolazi u crkvu”, te odvajao „kukolj” (tj. komuniste) od naroda koji ne smije dopustiti da ga se „odvoji od Boga”. Neizravno je svojom propovijedi, kako to tumači službenik OZN-e, podupirao da što manje ljudi izađe na izbore i hrabrio „odmetnike” koji se kriju u šumama.⁵⁷³

U izvješću OZN-e kotara Daruvar krajem listopada 1945. primjećeno je da u selo Donji Sredjani „dolaze četiri naoružana muškarca” te održavaju veze s stanovitom Angel Opić Ankićom čiji je suprug ubijen od strane NOV-a kao ustaški agent, a ona propagira narodu da ne

---

⁵⁷⁰ Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.4., br 1017., Izvještaj od 18.- 25. X. 1945., 26. X. 1945.

⁵⁷¹ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.4., br 1108., Izvještaj od 4. XI.- 10. XI. 1945., 10. XI. 1945.

⁵⁷² HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.2., br 1078., Izvještaj od 25. X.-3. XI. 1945., 4. XI. 1945.

⁵⁷³ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.2., br 1221., Izvještaj od 11.- 17. XI. 1945., 18. XI. 1945.

izlazi na izbore. U dopisu piše da se spomenuta Ankica prijetila članovima mjesnog odbora „da će jedne noći nestati”, ako budu propagirali za NOV i izbore. Njen suprug je ubijen kao ustaški agent tijekom rata, a Ankica je sada u vezi s stanovitim Ferkom Horvatom koji je organizirao postrojbe „bijele garde” u selu Donji Sredjani.⁵⁷⁴ U istom izvješću stoji da je u selu Imsovcu između 18. i 19. listopada 1945. u kuću Ivana Sabola upala grupa naoružanih ljudi te teško ranila Sabola i njegovu suprugu. Opljačkana je odjeća toga kućanstva, kola i oko 10.000 dinara.⁵⁷⁵ Križari su već u to vrijeme pokušali da djeluju i propagandno. U izvješću MUP-a NRH iz listopada 1945. spominje da je kraj Daruvara pronađen jedan križarski letak (izrazito prohaesesovski) u kojem se autori pozivaju na Mačeka, savezništvo sa SAD-a i Velikom Britanijom te nepomirljivost prema komunizmu. U letku između ostalog stoji da su njegovi autori pobjegli u šumu da spase hrvatski narod te se „pozivaju svi crveni da se što prije upute na rad u Rusiju i neka nas u Hrvatskoj ne čekaju. (...) Živjela slobodna hrvatska republika. Slava Hristu, smrt komunistu.”⁵⁷⁶

Međutim, krajem listopada 1945. nove vlasti imaju značajnih problema i s pročetničko nastrojenim pojedincima. Dana 23. listopada pošla je jedna patrola JA da uhititi u selu Donje Cjepidlake (općina Đulovac) jednog dezertera, ali veliki broj pojedinaca iz sela se patroli prijetio kada je spomenuti uhićen. Stanje je toliko eskaliralo da je patrola napadnuta na izlazu iz sela mitraljezima da se morala braniti. Primjećeno je da se u selu i oko njega nalaze naoružane grupe u nepoznatim uniformama koji su im prijetili da u ovo selo više ne dolaze. OZNA-a je znala da je selo „pretežno srpsko i pročetnički nastrojeno” te da po tom pitanju treba politički raditi.⁵⁷⁷ Dva tjedna kasnije dana 15. studenog 1945. primjećene su u općini Batinjani tri naoružane osobe „obučene u partizanske uniforme” kako se raspituju u Šupljoj Lipi „za šumu Rašenicu”, što je kod ovdašnjih seljaka izgledalo sumnjivo, ali se nije moglo ustanoviti da su to „banditi”.⁵⁷⁸ Sličan događaj zbio se istog dana u selu Siraču kada je Marija Mioković, „učiteljica u penziji” prijavila provalu koju su izvršila četvorica naoružanih muškaraca, ali vodstvo OZN-e procjenio je da se radi o dezerterima.⁵⁷⁹ No, kasnije se došlo do sigurnijih vijesti.

⁵⁷⁴ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.4., br 1017., Izvještaj od 18.- 25. X. 1945., 26. X. 1945.

⁵⁷⁵ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.4., br 128., Izvještaj od pripremanja za Sisvete, 3. XI. 1945.

⁵⁷⁶ RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950*, 76.

⁵⁷⁷ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.4., br 1017., Izvještaj od 18.- 25. X. 1945., 26. X. 1945.

⁵⁷⁸ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.2., br 1221., Izvještaj od 11.- 17. XI. 1945., 18. XI. 1945.

⁵⁷⁹ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.2., br 1221., Izvještaj od 11.- 17. XI. 1945., 18. XI. 1945.

Prema izvješću OZN-e, dana 21. studenog u Veliku Maslenjaču došla su tri križara noću i nagovala tamošnje mladiće, njih trojicu (sva tri 1929. godište) da im se pridruže u križare. Oni su pristali te otišli s njima do Lončarice u šumu, da bi navodno slijedeći dan pobjegli i sve prijavili vlastima. OZN-a je identificirala vođe te družine kao dezertera potporučnika JA s grubiš-nopoljskog kotara koji je prije mjesec dana u Ivanovom Selu bacio bombu na jednog kapetara JA koji je „vršio sabirnu akciju” u tom selu.⁵⁸⁰ U prosincu 1945. primjećeno je više naoružanih križarskih grupa u daruvarskom kraju. U Brestovcu kod Končanice logar Pintarić 16. prosinca prijavio je prolazak četvorice osoba naizgled bez oružja. Idućeg dana predsjednik NOO Donja Vrijeska prijavio je ujutro prolazak sedmorice naoružanih križara u „u pravcu Vukovija”. Tamo im je „Narodna odbrana” postavila zasjedu u kojoj su „trojica bandita poginuli”, a ostali pobjegli.⁵⁸¹

Važnu ulogu u otkrivanju križara imali su bivši zatvorenici tkz „nastaše” ili uhvaćeni križari koji su pristali surađivati s OZN-om za obećanje slobode nakon izvršene zadaće te su nakon toga ubacivani među križarske skupine i time osiguravali pripadnicima OZN-e podatke o njihovom kretanju ili jatcima. Tim metodama OZN-a je imala dosta uspjeha u kotaru Daruvar.⁵⁸² Procjene OZN-e s kraja 1945. godine za daruvarski okrug pokazivale su da je na tom području krajem listopada prisutno 66 križara (okrug je, osim Grubišnog Polja, obuhvaćao i Daruvar, Novsku, Okučane, Pakrac, Podravsku Slatinu i Viroviticu). Dana 17. prosinca 1945. prema izvješću predsjednika mjesnog NOO Vrijeska kroz mjesto je prošlo sedam naoružanih „bandita-križara” prema Vukovju, gdje su dočekani u zasjedi od pripadnika KNOJ-a (Korpus narodnog oslobođenja Jugoslavije) pri čemu su trojica poginula, dok su ostali pobjegli. Dva dana kasnije u Šupljaj Lipi otkriven je Petar Čumulović, koji se pola godine skrivao u bunkeru kraj sela, a radio je za ustaše tijekom rata.⁵⁸³

3. Križarske skupine u daruvarskom kraju

U ovom poglavlju će se navesti križarske skupine koje su se kretale daruvarskim područjem. Jedan dio njih osnovali su bivši pripadnici ustaške vojnice iz okolice Daruvara, ali i okolnih naselja. Radi se o grupama do 20 pripadnika, a najmanje su imale tek dva-tri pripadnika.

---

⁵⁸⁰ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.2., br 1146., Izvještaj od 17.- 24. XI. 1945., 25. XI. 1945.

⁵⁸¹ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.4., br 1224., Izvještaj od 10. XII.-20. XII. 1945., 21. XII. 1945.

⁵⁸² RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, 213.

⁵⁸³ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.4., br 1224., Izvještaj od 10.- 20. XII. 1945., 21. XII. 1945.

Te grupe nisu bile u potpunosti kompaktne, ponekad su se spajale, a često je dolazilo i do razdvajanja ili pojedinačnih odlazaka pripadnika skupine ili stvaranja novih skupina. Grupe su najčešće nosile naziv po njihovim vođama, tako ih je obično zvao narod toga kraja, a te nazive su preuzeli i organi vlasti i represije koji su ih pratili i analizirali njihovo kretanje.

Na širem daruvarskom području, točnije iz Daruvarskog Brestovca, bila je „zloglasna” križarska skupina „**Braće Santo**”, ustaša i domobrana, osnovana potkraj 1945. Broj pripadnika te skupine je prema različitim izvješćima OZN-e varirao od četiri do čak 16 pripadnika. Skupinu tih križara predvodila su spomenuta braća Santo, Dragan, Ivan i Stjepan. Njeno područje djelovanja je bilo vrlo široko – uglavnom oko Garešnice, Kutine i Novske. Skupina je upadala u skladišta i zadruga te ubijala aktiviste, a robu dijelila rodbini i suradnicima. U proljeće 1946. ubili su na području Garešnice u sukobu s jedinicom KNOJ-a tri vojnika. Nakon što su ubili još nekoliko civila uglavnom na području Kutine skupina je potpuno uništena potkraj 1947. godine. Toj skupini se ponekad priključivala i grupa križara (njih sedam) pod vodstvom Marka Jelića iz okolice Siska, ali kada su braća Santo likvidirani povukli su se na svoje matično područje oko Kutine.⁵⁸⁴

Na užem području oko Daruvara djelovala je i skupina križara pod vodstvom **Franje Šnajdera**, ustaše i partizanskog dezertera iz sela Trojeglave. Šnajder je tijekom rata uhićivao i zlostavljao srpsko stanovništvo sela Trojeglave i okolnih sela, od kojih su mnogi stradali. Nakon toga se pridružio njemačkoj SS formaciji „Princ Eugen” s kojom je ratovao po Bosni. Bio je zarobljen, ali je brzo pobjegao i prešao u ustaški stožer Daruvar. Nakon rata se počeo skrivati u šumi. Njegova grupacija okupljala je uglavnom „domaće ustaše” te je brojila šest križara. Među njima nalazio se i Mamula Vendel iz Dežanovca, koji je tijekom rata izvršio mnogobrojne zločine. Skupina se zadržavala oko sela Golubinjak, Kapetanovo Polje i Trojeglava. Skupina nije bila baš aktivna, ali se pretpostavlja da su ubili Milana Mrđenovića, predsjednika mjesnog odbora Trojeglava, a da „je pripadnik skupine ustaša Juriša Gabor, prije nego što se odmetnuo, ranio jednu ženu i dva policajca.” Ostali pripadnici skupine također su bili bivši ustaše, uglavnom iz daruvarske okolice – Đuro Horvat (Gornji Sređani), Vendel Mamula (Dežanovac), Đuro Anđel (Kapetanovo Polje) te Đuro Mijić (Otok, kotar Vinkovci). Ta skupina je pala u zasjedu OZN-e u kolovozu 1946. na „brdu Krndiji” kod Pakraca te je likvidirana, dok se ranjeni Šnajder skrivao jedno vrijeme u Trojeglavi, a zatim kada je otišao prema Zagrebu uhićen je i osuđen na zatvorsku kaznu. Zanimljivo da se Šnajder dugo skrivao, sve do kraja 1948. – od 1946. do 1948. se redovno čak zapošljavao u lokalnim organima vlasti kao službenik – jer je vrlo vješto falsificirao svoje osobne karte i potvrde koristeći falsificirani „štambilj Odjela unutrašnjih poslova za kotar Daruvar.”⁵⁸⁵

⁵⁸⁴ RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, 340, 345.

⁵⁸⁵ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, šif. 015.10. Banditizam u kotaru Daruvar, 26-28, RADELIĆ,

Kroz daruvarski kotar prolazila je i grupa ustaše **Ivana Korena** (Velika Trnovitica pokraj Garešnice) s devet križara i tu je imala jatake. Najveći dio razbojstava i ubojstava ipak su napravili su okolici Dežanovca, Velike Trnovitice i Velikog Pašijana gdje su ubili šestoricu komunista, upadali u zadruga i pošte. Koren je ubijen u jesen 1946. kada je likvidirana i većina te skupine.⁵⁸⁶ Slično je bilo i sa skupinom **Raćan-Majdak** s neodređenim brojem članova – između četiri i dvadeset tijekom vremena (neki izvori govore 15). Luka Račan, prijašnji ustaški tabornik iz Velikih Zdenaca bio je sin ustaškog doglavnika Miška Račana dok je Rudolf Majdak bio ustaša iz Garešnice. Kasnije se grupi, oko 1948. godine, pridružio Marko Kovačević, ustaša iz Velikog Grđevca, kada je razbijena križarska grupa koju je predvodio Antun Adžijačević iz Grubišnog Polja. U grupi se nalazio i brat od Luke Račana, Stevo Račan. Grupa je većinom operirala oko Garešnice i Velikih Zdenaca te okolice gdje je imala i najviše pomagača. Počinili su niz ubojstava lokalnih dužnosnika vlasti u tom kraju. Zanimljivo da su imali jednog pripadnika u svojoj grupi, „đaka iz Daruvara”, koji je koristio upade njihove grupe na razne seljačke zabave u propagandne svrhe, većinom koristeći loše socijalno stanje u državi. Tako je 29. rujna 1946. održao govor u Staroj Ploščici da seljaci samo stradavaju pod novom vlašću jer im se oduzima i traži žito te da oni zbog toga ne mogu kupiti odijela, cipele i sve što im treba. Uglavnom su sa zgrada zadruga u koje su upali skidali Titovu sliku i stavljali raspelo, a ponekad i trgali sa zastava crvenu zvijezdu petokraku. Grupa je dugo bila aktivna da bi, prema jednom izvoru, svi bili uhvaćeni u zasjedi i blokirani 31. siječnja 1955. u kući Evice Smolac u Velikim Zdencima. Nakon opetovanih poziva od strane policije na predaju i dalje su pružani oružani otpor te su tu i likvidirani. Prema jednoj drugoj verziji, kada su vidjeli da su opkoljeni i da nemaju izlaza, izvršili su samoubojstvo.⁵⁸⁷

Međutim, osim uglavnom križarskih, postojala je jedna jaka razbojničko-odmetnička grupa, nazvana „**Ilegalna pljačkaška grupa**”, pod vodstvom bivšeg partizana Steve Žutinića

---

Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950., 319.

⁵⁸⁶ RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, 319. O razvoju pravaštva, ustaškog te križarskog pokreta u Garešnici i garešničkom kraju vidi: Željko KARAULA, Bjelovar u memoarima velikog župana Bjelovarske/bjelovarsko-križevačke županije Budislava pl. Budisavljevića-Prijedorskog »Pomenci iz moga života«, *Podravina*, Vol VIII, br. 16, 2009, 162-184, Željko KARAULA, *Povijest Garešnice*, Meridijani, Garešnica, 2025, 207-245.

⁵⁸⁷ HR-HDA, fond 1561, SDSRSUP SRH, šif. 015.10. Banditizam u kotaru Daruvar, 13-14, 19, RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, 304. Zanimljivo da su Luka i Stevo Račan imali jako puno jataka u Velikim Zdencima i to uglavnom među pojedincima i obiteljima češke nacionalnosti koji su većinu rata proveli u partizanskim jedinicama. Vjerojatno se tu radilo o dugim obiteljskim vezama i prijateljstvu sa njihovim ocem Miškom Račanom koji je bio jedan od osnivača HPSS-a (HSS) u ovom kraju te njihovom lošem pogledu na odnos komunističkih vlasti prema seljacima i njihovim gospodarskim problemima. Miško Račan, *Božičnica 1926 – hrvatski seljački prosvjetno politički kalendar za prostu 1926.*, Zagreb, 1925, 114-115.

(Ivanovo Polje, kotar Daruvar) koji je okupio 18 svojih bivših suboraca, većinom iz kotara Pakrac (svi srpske nacionalnosti) među kojima su bili glavni Savo Radoljević iz Doljana, Stojan Bijelić i Mile Bijelić iz Gornjeg Obriježa. Ta grupacija imala je *modus operandi* tako što su preko dana normalno radili kod svojih kuća na zemljoradnji, a onda uglavnom noću stupali u teške kriminalne aktivnosti i ubojstva. Ova skupina nije imala nikavo političko zaleđe – iako neki izvori napominju da je izražavala navodno „srpski šovinizam” – osim kriminalnog i težnje da se obogate. U svojim akcijama ubili su pet osoba (ubijen je Vencl Šnajder iz Trojeglave, Ivan Gluhak iz Badljevine, Ivan Krucki, vojnik na putu prema Daruvaru, Ivan Techingerr iz Imsovaca te Stjepan Kelečić iz Brestovačkih Brda). Osim ovih ubojstava mnogo ljudi su također ranili, bacali su bombe u kuće te ih pljačkali. U travnju 1946. ova grupa je otkrivena pri čemu je njezin vođa Stevo Žutinić izvršio samoubojstvo dok su neki ubijeni u obračunu s pripadnicima policije i OZN-e, a nekoliko ih je uhićeno.⁵⁸⁸

4. Drugi oblici otpora komunističkim vlastima

Osim s križarima i različitim razbojničkim družinama nove vlasti imale su problema i u gradu s pripadnicima dijela daruvarske omladine i građanstva. Naime, na blagdan Svih Svetih 1945. skupina građana je organizirala uređenje grobova poginulih vojnika NDH. Prema izvješću OZN-e trgovac Tauber je kupio potrebni materijal, a užar Stjepan Kraljić je skupljao dobrovoljne priloge za vijence dok se planiralo i staviti nove križeve na groblje. Zdenka Kovačić, učenica 1. razreda Trgovačke gimnazije je pisala u Zagreb stanovitoj Zdenki Kuže da se grupa daruvarskih djevojki trudi da okiti grobove i vijence sa „hrvatskim trobojkama”. Vijence su izrađivale: Slavica Vukelić, Mira Hancl, Julka Kraljić, Vera Švajcner, Zora Švajcner, Gracija Nemet, sestre Kuže, Vilma Tauber, Marija Ferenčić i dr. Uskoro su ti grobovi i okićeni, što je zasmetalo komunističkim vlastima, te su te djevojke po Gradskom NO i NF pozvane da skinu ta obilježja „sa ustaških grobova jer su to izdajnici Hrvatskog naroda”, ali one se pozivu nisu odazvale. Zbog toga je uhićeno devet djevojaka i naređeno da skinu ta obilježja sa grobova što su one i učinile.⁵⁸⁹ Međutim, više je bilo problema sa članovima Hrvatskog antikomunističkog pokreta (HAP) koji su se također protivili režimu (među njima su bili najaktivniji Dragomir Zajic i Antun Hudi) te je pritom uhićena skupina Daruvarčana (11 osoba) početkom 1949.

⁵⁸⁸ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, šif. 015.10. Banditizam u kotaru Daruvar, 30-32, RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, 455.

⁵⁸⁹ HR-HDA, fond 1491., Povjereništvo OZNE za kotar Daruvar, šif. 3.3.4., br 1017., Izvještaj od 18.- 25. X. 1945., 25. X. 1945.

godine i pripadnici te skupine osuđeni su na teške kazne zatvora od jedne do šest godina sa prisilnim radom. Petorici optuženih uzeto je u obzir da su maloljetnici.⁵⁹⁰

Od kraja 1946. broj križara u daruvarskom kraju se smanjuje. Prema izvješću 1. brigade KNOJ-a iz studenog 1946., koja je pokrivala zagrebačko područje plus okrug Daruvar, na tom području evidentirane su dvije križarske skupine s ukupno 11 članova.⁵⁹¹ Bilo je također pojedinaca križara koji su se skrivali blizu svoga doma i tek povremeno održavali veze s većim križarskim grupama. To je slučaj s Franjom Jelinekom iz Ivanovog Sela koji se skrivao kod kuće i održavao vezu s „odmetničkom skupinom” Alojza Lauckog. Pronađen je u prvoj polovici 1947. u Ivanovom Selu i u akciji OZN-e ubijen.⁵⁹² U zapisma OZN-e pojavljuje se puno pomagača križarima i njihovih „jataka”. Spomenimo ovdje bivšeg ustaškog tabornika iz Daruvarskog Brestovca Pavla Puškarića za kojega je zabilježeno da je u nekoliko navrata skrivao i pomagao različite „odmetničke skupine” koje su se kretale u daruvarskom kraju.⁵⁹³ Potrebno je spomenuti da je OZN-a većinu podataka od križarima saznavala od svojih lokalnih informatora, većinom sa sela, infiltracijom u križarske skupine, te aktivnim špijuniranjem u lokalnim gostionicama, krčmama te raznim seljačkim zabavama i prigodama, gdje su djelovali agenti OZN-e.

Ponekad se događalo da su pojedina odmetanja u šumu dolazila iz drugačijih razloga. Tako su u šume oko Daruvara (Goveđe Polje i dr.) u ožujku 1950 pobjegla trojica radnika ložione Jugoslavenskih željeznica koji su planirali organizirati oružani otpor zbog prisilnog otkupa i zadruga, no, brzo su uhvaćeni.⁵⁹⁴ Iste godine u okolici Daruvara su primjećene i dalje „banditske grupe”, pri čemu je ubijen jedan sekretar partijske organizacije, a bačena je i bomba na jednu kuću.⁵⁹⁵ Sumirajući djela terorizma za 1948. godinu Javno tužiteljstvo Hrvatske evidentiralo je 12 terorističkih akata na daruvarskom području, a zabilježeno je i 76 slučajeva „jatakovanja”.⁵⁹⁶

---

⁵⁹⁰ Dragomir, ZAJIC, Osuđen zbog članstva u HAP, *Vrela*, br. 11-12., 1998., 43.-44., Zdravko IVKOVIĆ, Josip VUSIĆ, Anita BLAŽEKOVIĆ, *Jugoslavensko nasilje i prešućivane žrtve 2. svjetskog rata i poraća s područja današnje Bjelovarsko-bilogorske županije*, Matica hrvatska, Ogranak Bjelovar: Županijski odbor za podizanje spomen-obilježja prešućivanim žrtvama II. svjetskog rata i poraća s područja Bjelovarsko-bilogorske županije, Bjelovar, 2010, 251., Sudjenje članovina terorističke organizacije „HAP“ u Daruvaru, *Daruvarski vjesnik*, br. 21., 31. V. 1949., 3.

⁵⁹¹ TASIĆ, *Korpus narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ) 1944-1953*, 177.

⁵⁹² HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, šif. 013. 0. 10. Rekonstrukcija bivšeg ustaškog aparata u kotaru Daruvar, 24.

⁵⁹³ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, šif. 013. 0. 10. Rekonstrukcija bivšeg ustaškog aparata u kotaru Daruvar, 34.

⁵⁹⁴ RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, 337.-338.

⁵⁹⁵ *Zapisnici Politbiroa CK KPH 1945.-1952.*, knjiga II., Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2006., 363.

⁵⁹⁶ RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, 228.

Uglavnom, iako je križarska gerila bila aktivna do sredine 1950 godina (neki autori govore i do 1955.), od početka 1947. godine njihov broj je znatno smanjen sve više djelotvornim akcijama OZN-e i KNOJ-a. Koliko je vlast ulagala u suzbijanje ustaške gerile i drugih odmetnika govori podatak da je za područje tadašnje Narodne Republike Hrvatske osnovana sredinom 1945. posebna divizija KNOJ-a (1. Hrvatska divizija KNOJ) koja je krajem kolovoza iste godine, zbog svoje glomaznosti, podijeljena na 1. i 9. diviziju KNOJ-a. Svaka divizija je imala po tri brigade. Uzimajući samo podatke za 9. diviziju KNOJ-a (koja je pokrivala i daruvarski kraj) u razdoblju od 1. svibnja 1945. do kraja listopada 1946. broj ubijenih i uhvaćenih „odmetnika” bio je izrazito velik. Tako je ubijeno 441 pripadnik ustaša-križara, 26 ranjeno, a bila su zarobljena 2842 ustaša-križara. Posebno je postojala statistika za domobrane-križare, kojih je u istom razdoblju 34 ubijeno, a 1187 zarobljeno. Treća stavka u statistici rezultata 9. divizije KNOJ-a obuhvaća ratne zarobljenike koji su pobjegli; njih je čak 1184 ubijeno dok je 235 zarobljeno. Podaci o ubijenim i zarobljenim pripadnicima ostalih skupina poput četnika, balista, Nijemaca, jataka i drugih su bitno manji. Ukupno je znači u tom razdoblju ubijeno 1848 „odmetnika” dok je njih 5.973 zarobljeno, što su bile velike brojke.⁵⁹⁷

5. Zaključak

Križarsko-ustaška gerila djelovala je na širem daruvarskom području poslije završetka Drugog svjetskog rata kao i u ostalim dijelovima Hrvatske i ondašnje Jugoslavije. U radu je izdvojeno nekoliko križarskih grupacija koje su najviše djelovale na područjima kotara Daruvar, Garešnica, Grubišno Polje i Pakrac. Osim križarskih koje su bile dominantne, djelovale su i neke četničke te čisto razbojničke družine. U početku to su bili pojedinci – uglavnom bivši pripadnici ustaškog pokreta – koji su se skrivali od vlasti da bi se kasnije odmetnuli u šume. Stvaranje križarskih grupa u pravilu je bilo stihijski i slučajno bez nekog plana ili organiziranog povezivanja od strane ustaškog vodstva u emigraciji. Neke križarske grupe bile su vrlo opasne te su izvršile niz ubojstava, napade na pripadnike mjesnih odbora, vojnike, vojničke patrole te simpatizere NOP-a većinom viđenije seljake u selima. Neočekivana je podatak da su postojale čisto razbojničke družine od bivših pripadnika NOVJ koji su vrativši se kući iz rata odlučili osnovati pljačkaške družine koje su haračile i u ovom kraju. Ustaške vlasti u emigraciji planirale su gerilski rat u slučaju konfrontacije Zapada sa SSSR-om, te su u tu svrhu nastojale povezati rascjepkane križarske družine, ali je tajna služba UDB-a uspjela onemogućiti takav pokušaj u *Operaciji Gvardijan*. Kod mnogih pojedinaca koji su se skrivali pojedinačno bila je primarna borba za preživljavanjem, što su i dočekali nakon proglašenja amnestije u kolovozu 1945. godine. Bio je i drugih ilegalnih oblika otpora novim vlastima, ali one su bile na margi-

⁵⁹⁷ TASIĆ, *Korpus narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ) 1944-1953*, 56.

nalnoj razini. Zahvaljujući udruženom radu OZN-e, KNOJ-a i lokalne policije križarske grupe u daruvarskom kraju uglavnom su uništene do početka 1947. godine.

SUMMARY

CRUSADER GUERRILLA FIGHTERS IN THE DARUVAR REGION AFTER WORLD WAR II

Abstract: At the end of World War II, some of the defeated soldiers of the Armed Forces of the Independent State of Croatia (NDH), primarily Ustaše soldiers and associates of the Ustaše regime, continued their guerrilla struggle against the communist authorities. These alienated military units called themselves Crusaders, and several such groups also operated in the area around Daruvar. This paper will therefore describe how alienated individuals decided to oppose the new communist authorities and provide an overview of the most active Crusader groups in that area. Additionally, alternative methods of opposing the new order will be briefly presented.

Keywords: Crusaders, guerrilla, OZN-a, KNOJ, Daruvar, Daruvar region